

Tomasz Sutkowski

<https://orcid.org/0000-0002-7688-8283>

Krzysztof Franciszek Symela

<https://orcid.org/0000-0001-9586-6349>

DOI: 10.34866/pjya-ce70

Metodologiczne aspekty ewaluacji procesu walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowych w Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji

Methodological aspects of the evaluation of the validation and certification process of market qualifications in the Integrated Qualifications System

Key words: evaluation, market qualifications, qualification validation process, certification, Integrated Qualifications System, external assurance of the quality of qualifications.

Abstract: The article presents the experience of more than 6 years of activity of an external quality assurance entity, i.e. the Łukasiewicz Research Network – Institute for Sustainable Technologies (Ł-ITEE) in the field of conducting monitoring and evaluation services for the benefit of ministers of the relevant validation and certification of market qualifications, in accordance with the requirements of the Act on the Integrated Qualifications System (IQS). Cooperation with many awarding bodies (IBs) involved in the functioning of the IQS in Poland, a significant number and thematic diversity of market qualifications for which the Ł-ITEE performed the function of the EQAE, prompts reflection and consideration on the selection of methods and tools used in external evaluation of the processes of validation and certification of market qualifications, the functioning of selected market qualifications in the IQS, as well as an attempt to formulate recommendations concerning the further functioning of the IQS in Poland.

Słowa kluczowe: ewaluacja, kwalifikacje rynkowe, proces walidacji kwalifikacji, certyfikacja, Zintegrowany System Kwalifikacji (ZSK), podmiot zewnętrznego zapewnienia jakości kwalifikacji rynkowych (PZZJ).

Streszczenie: W artykule przedstawiono doświadczenia ponad 6-letniej działalności podmiotu zewnętrznego zapewniania jakości, jakim jest Sieć Badawcza Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji (Ł – ITEE) w zakresie prowadzenia na rzecz ministrów właściwych usług monitorowania i ewaluacji procesu walidacji i certyfikacji kwalifikacji rynkowych, zgodnie z wymaganiami ustawy o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (ZSK). Współpraca z wieloma instytucjami certyfikującymi (IC) zaangażowanymi w funkcjonowanie ZSK w Polsce, znaczna liczba oraz różnicowanie tematyczne kwalifikacji rynkowych, dla których Ł – ITEE pełnił funkcję PZZJ, skłania do refleksji i rozważań na temat doboru metod i narzędzi wykorzystywanych podczas prowadzenia ewaluacji zewnętrznej procesów walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowych, funkcjonowania w ZSK wybranych kwalifikacji rynkowych, a także do podjęcia próby sformułowania rekomendacji dotyczących dalszego funkcjonowania ZSK w Polsce.

Wprowadzenie

W 2023 r., zgodnie Ustawą o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji, upłynął sześcioletni termin wpisu na listę pierwszych podmiotów zewnętrznego zapewnienia jakości (PZZJ)¹. Zgodnie z przytoczoną ustawą, listę instytucji uprawnionych do pełnienia funkcji podmiotów zewnętrznego zapewnienia jakości prowadzi minister koordynator Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (Minister Edukacji i Nauki), a wpis instytucji na wspomnianą listę odbywa się w drodze decyzji administracyjnej po wcześniejszym przeprowadzeniu naboru na listę. Pierwszy nabór na listę minister koordynator ogłosił w IV kwartale 2016 roku, rok później, bo 22.11.2017 r. podpisana została pierwsza w ZSK umowa na pełnienie funkcji podmiotu zewnętrznego zapewnienia jakości wobec Fundacji VCC z Lublina jako instytucji certyfikującej kwalifikację rynkową „Montowanie stolarki budowlanej”. Ministrem właściwym dla tej kwalifikacji był Minister Infrastruktury i Budownictwa, a pierwszym PZZJ-em w Polsce Sieć Badawcza Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu. W minionym okresie Ł – ITEE pełnił funkcję PZZJ wobec 12 instytucji, certyfikujących łącznie 26 kwalifikacji rynkowych, przy czym 5 kwalifikacji rynkowych certyfikowanych była przez 2 instytucje. W zakresie zewnętrznego zapewnienia jakości procesów walidacji i certyfikowania współpracował z trzema ministrami właściwymi: Ministrem Cyfryzacji, Ministrem Rozwoju i Technologii oraz Ministrem Rodziny i Polityki Społecznej. Dla trzech kwalifikacji rynkowych opracowany został „Raport z zewnętrznego zapewnienia jakości wobec instytucji certyfikującej kwalifikację rynkową”, o którym mowa w Art. 68 Ustawy o ZSK. Kluczowym elementem każdego z raportów są wyniki ewaluacji zewnętrznej procesu walidacji i certyfikowania, które zostały pozyskane na podstawie oryginalnej metodologii, która jest przedmiotem dalszego opisu.

Warto podkreślić, że zgodnie z ustawą o ZSK „**ewaluacja**” oznacza analizę funkcjonowania instytucji certyfikującej prowadzącą do diagnozy procesów związanych z certyfikowaniem, służącą zapewnianiu i doskonaleniu jakości kwalifikacji. Przedmiotowe badanie ewaluacyjne to badanie wartościująco-oceniające, dostarczające użytecznych informacji potrzebnych do podejmowania decyzji w zakresie doskonalenia jakości świadczonych usług (K. Symela, 1998) przez instytucję certyfikującą daną kwalifikację rynkową.

Podstawy prawne i zakres działalności podmiotu zewnętrznego zapewnienia jakości

Podstawowym aktem prawnym, który reguluje działalność instytucji powołanych do pełnienia funkcji podmiotów zewnętrznego zapewnienia jakości, jest Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji. Ustawa określa, że funkcje te pełnić mogą podmioty prowadzące *...organizowaną działalność w ob-*

¹ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji, Art. 58. 1. (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 226)

szarze gospodarki, rynku pracy, edukacji lub szkoleń, który został wpisany na listę podmiotów uprawnionych do pełnienia funkcji zewnętrznego zapewniania jakości wobec instytucji certyfikujących...². W przywołanym akcie prawnym w sposób ogólny określone zostały również następujące zadania dla PZZJ-ów:

- 1) monitorowanie wewnętrznego systemu zapewniania jakości stosowanego w danej instytucji certyfikującej;
- 2) monitorowanie spełniania przez daną instytucję certyfikującą wymagań określonych w obwieszczeniu wprowadzającym daną kwalifikację rynkową do ZSK i wymagań dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej oraz bieżącego odprowadzania składek na obowiązkowe ubezpieczenie społeczne, zdrowotne i in.;
- 3) ewaluację zewnętrzną walidacji i certyfikowania przeprowadzanych przez daną instytucję certyfikującą oraz funkcjonowania wewnętrznego systemu zapewniania jakości w danej instytucji certyfikującej.

Powyższe zadania podmiot zewnętrznego zapewnienia jakości realizuje na podstawie:

- informacji kwartalnych przekazywanych przez instytucję certyfikującą, które dotyczą liczby wydanych dokumentów potwierdzających uzyskanie kwalifikacji oraz wysokości przychodów uzyskanych w danym kwartale z opłat za walidację i certyfikowanie kwalifikacji rynkowej;
- sporządzonych przez instytucję certyfikującą sprawozdań z działalności (raz na 2 lata) oraz raportu z prowadzonej ewaluacji wewnętrznej (raz na 3 lata).
- badań ewaluacyjnych prowadzonych przez PZZJ przez cały czas funkcjonowania kwalifikacji rynkowej w Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji.

Działalności podmiotów zewnętrznego zapewnienia jakości dotyczy również rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 października 2016 r. w sprawie regulaminu pracy komisji do oceny wniosków o wpis na listę podmiotów uprawnionych do pełnienia funkcji zewnętrznego zapewniania jakości, wzoru umowy z podmiotem, któremu powierzono funkcję zewnętrznego zapewniania jakości, oraz sposobu ustalania wysokości wynagrodzenia z tytułu tej umowy (Dz.U. 2016 poz. 1687 z późn. zm.). W rozporządzeniu określony został m.in. wzór umowy między ministrem właściwym a instytucją, której powierza się pełnienie funkcji podmiotów zewnętrznego zapewnienia jakości oraz określony został sposób ustalania wysokości wynagrodzenia dla podmiotu, który pełni tę funkcję.

Trzecim, ważnym aktem prawnym dla podmiotów zewnętrznego zapewniania jakości jest obwieszczenie ministra właściwego włączające daną kwalifikację rynkową do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji. W dokumencie tym określone są m.in.:

- nazwa i okres ważności dokumentu potwierdzającego nadanie kwalifikacji;

² Tamże.

- warunki przedłużenia ważności dokumentu potwierdzającego nadanie kwalifikacji rynkowej;
- warunki, jakie musi spełniać osoba przystępująca do walidacji;
- wymagania dotyczące walidacji i podmiotów przeprowadzających walidację;
- zdefiniowane zostały poszczególne efekty uczenia się oraz kryteria weryfikacji ich osiągnięcia.

Są to bardzo ważne informacje z punktu widzenia prowadzonego przez PZZJ monitoringu procesu walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowej, ponieważ stanowią punkt odniesienia podczas:

- analizy dokumentów związanych z obsługą klienta przez IC;
- monitorowania spełnienia przez instytucję certyfikującą określonych wymagań;
- monitorowania spełnienia wymagań przez osoby prowadzące walidację;
- warunków, w jakich prowadzona jest walidacja;
- analizy bazy pytań oraz zadań egzaminacyjnych pod kątem sprawdzania wszystkich określonych efektów uczenia i kryteriów weryfikacji.

Zarówno Ustawa o ZSK, jak i rozporządzenie MEN, o którym wspomniano powyżej, w sposób ogólny definiują zadania realizowane przez instytucje powołane do pełnienia funkcji podmiotów zewnętrznego zapewnienia jakości oraz pozwalają sformalizować współpracę między ministrem właściwym, podmiotem zewnętrznego zapewnienia jakości oraz częściowo instytucją certyfikującą kwalifikację rynkową. Natomiast trzeci z wymienionych aktów prawnych (obwieszczenie ministra właściwego włączające kwalifikację rynkową do ZSK), sporządzany dla każdej kwalifikacji rynkowej oddzielnie ma charakter merytorycznych wytycznych co do sposobu organizacji i zakresu prowadzonej walidacji. Z tego powodu wydaje się być dokumentem bardzo istotnym w perspektywie planowania przez PZZJ ewaluacji procesu walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowej.

Metodologia ewaluacji zewnętrznej procesu walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowej – wybrane aspekty

Podstawowe pojęcia

Ewaluacja zewnętrzna walidacji i certyfikowania prowadzonych przez Instytucję Certyfikującą uwzględnia zastaw pojęć przedstawionych w tab. 1, które zostały zaimplementowane z ustawy o ZSK.

Tabela 1. Podstawowe pojęcia stosowane w ewaluacji zewnętrznej procesu walidacji i certyfikacji kwalifikacji rynkowej

Nazwa pojęcia	Definicja (wyjaśnienie pojęcia)
Certyfikowanie	Proces, w wyniku którego osoba ubiegająca się o nadanie określonej kwalifikacji po uzyskaniu pozytywnego wyniku walidacji otrzymuje od uprawnionego podmiotu certyfikującego dokument potwierdzający nadanie określonej kwalifikacji
Efekty uczenia się	Wiedza, umiejętności oraz kompetencje społeczne nabyte w procesie uczenia się
Ewaluacja	Analiza funkcjonowania Instytucji Certyfikującej prowadząca do diagnozy procesów związanych z certyfikowaniem, służąca zapewnianiu i doskonaleniu jakości kwalifikacji rynkowej
Ewaluacja zewnętrzna walidacji i certyfikowania	Jest prowadzona przez PZZJ i oznacza analizę procesów walidacji i certyfikowania realizowanych przez IC jej wewnętrznego systemu zapewnienia jakości oraz opis nieprawidłowości w działaniu IC (jeśli zostały stwierdzone), jak również określenie rekomendacji zmian służących poprawie jakości walidacji i certyfikowania realizowanych przez IC. Ewaluację zewnętrzną PZZJ przeprowadza nie rzadziej niż raz na pięć lat i sporządza z niej raport, który przekazywany jest do IC oraz do podmiotu prowadzącego Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji
Ewaluacja wewnętrzna walidacji i certyfikowania	Jest prowadzona przez IC i oznacza analizę dokumentacji z przebiegu walidacji i certyfikowania, ocenę stosowanych metod walidacji (zgodnie z obwieszczeniem dla danej kwalifikacji rynkowej) oraz działań w zakresie doskonalenia metod walidacji i certyfikacji, jak również wewnętrznego systemu zapewnienia jakości. Ewaluację wewnętrzną IC przeprowadza nie rzadziej niż raz na trzy lata i sporządza z niej raport, który przekazywany jest do PZZJ oraz do podmiotu prowadzącego Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji
Instytucja certyfikująca (IC)	Podmiot, który uzyskał uprawnienia do certyfikowania określonej kwalifikacji wprowadzonej do ZSK
Kwalifikacja rynkowa (obecna nazwa: kwalifikacja wolnorynkowa)	Zestaw efektów uczenia się w zakresie wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych, nabytych w edukacji formalnej, edukacji pozaformalnej lub poprzez uczenie się nieformalne, zgodnych z ustalonymi dla danej kwalifikacji wymaganiami, których osiągnięcie zostało sprawdzone w walidacji oraz formalnie potwierdzone przez uprawniony podmiot certyfikujący
Podmiot Zewnętrznego Zapewnienia Jakości (PZZJ)	Podmiot, któremu Minister właściwy powierzył funkcję zewnętrznego zapewnienia jakości w odniesieniu do instytucji certyfikującej określoną kwalifikację rynkową
Walidacja	Sprawdzenie, czy osoba ubiegająca się o nadanie określonej kwalifikacji, niezależnie od sposobu uczenia się tej osoby, osiągnęła wyodrębnioną część lub całość efektów uczenia się wymaganych dla tej kwalifikacji

Źródło: Na podstawie ustawy o ZSK.

Przedmiot i zakres ewaluacji procesów walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowych

Podstawą prowadzonej ewaluacji i monitorowania procesów walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowych była metodologia opracowana w sposób, który będzie umożliwiawał jej zastosowanie w przypadku każdej kwalifikacji rynkowej oraz instytucji prowadzących ich walidację i certyfikowanie. W metodologii zidentyfikowanych zostało 5 obszarów działalności instytucji certyfikujących, które objęte zostały badaniami ewaluacyjnymi (T. Sułkowski 2022):

- 1) **Walidacja** – w tym obszarze przyjęto trzy kryteria jakości, które podczas prowadzonej ewaluacji poddane zostały weryfikacji:
 - **Trafność procesu walidacji.** Weryfikacja tego kryterium pozwoliła głównie odpowiedzieć na pytania, czy podczas walidacji weryfikowane są wszystkie efekty uczenia się określone dla danej kwalifikacji oraz czy stosowane przez instytucje certyfikujące metody, techniki i narzędzia walidacji są dostosowane do charakteru efektów uczenia się i kryteriów weryfikacji.
 - **Rzetelność procesu walidacji.** Kryterium, w ramach którego podmiot zewnętrznego zapewnienia jakości mógł zweryfikować, czy walidacja jest procesem powtarzalnym, tzn. niezależnie od tego, kto personalnie prowadzi proces walidacji, jakie w tym celu wykorzystywane są narzędzia walidacyjne, gdzie i kiedy prowadzony jest proces walidacji, co za każdym razem zapewnia porównywalność wyników walidacji. Kryterium to istotne jest w kontekście porównywania wyników walidacji prowadzonych dla tej samej kwalifikacji przez różne instytucje certyfikujące.
 - **Adekwatność procesu walidacji** – kryterium odpowiadające na pytania, czy stosowane techniki i narzędzia walidacji nie wymagają od uczestników walidacji posiadania dodatkowych umiejętności, które nie zostały określone w opisie kwalifikacji, czy walidacja jest dostosowana do indywidualnych potrzeb uczestników oraz czy przeprowadzona była standaryzacja wykorzystywanych podczas walidacji narzędzi diagnostycznych.
- 2) **Kadra Instytucji Certyfikującej.** W ramach tego obszaru określone zostały kryteria, których weryfikacja pozwoliła poznać funkcjonujące w instytucji certyfikującej procedury, związane m.in. ze sposobem pozyskiwania do współpracy osób prowadzących walidację, ich przygotowania do poprowadzenia walidacji, a także stosowanych przez IC rozwiązań w zakresie monitorowania i oceny pracy asesorów walidacyjnych.
- 3) **Obsługa kandydatów/Informacja.** Obsługa kandydatów jest procesem, który rozpoczyna się jeszcze przed walidacją, a kończy poinformowaniem uczestnika o wynikach walidacji lub wydaniem certyfikatu. Kandydaci powinni mieć pełną informację o procesie, aby móc się do walidacji przygotować merytorycznie i organizacyjnie. Kluczowe kryteria, które w ramach tego obszaru zostały zweryfikowane, dotyczyły m.in.: sposobów zapewnienia kandydatom pełnej informacji o formalnych, organizacyjnych i merytorycznych wymaganiach przystąpienia do walidacji oraz sposobów komunikowania się z kandydatami i uczestnikami walidacji.

- 4) **Certyfikowanie** – obszar, który dotyczy kwestii związanych z wydawaniem certyfikatów potwierdzających posiadanie kwalifikacji, dlatego prowadzona przez PZZJ ewaluacja w tym zakresie zogniskowana była na poszukiwaniu odpowiedzi na pytania dotyczące zasad wydawania dokumentów potwierdzających nadanie kwalifikacji, procedur gwarantujących, że dokument potwierdzający nadanie kwalifikacji wydawany jest osobie, która spełniła wszystkie wymogi procesu walidacji i certyfikowania, sposobów rejestracji wydawanych certyfikatów, zakresu i rodzaju informacji znajdujących się na certyfikacie, a także rozwiązań umożliwiających weryfikację autentyczności certyfikatu.
- 5) **Doskonalenie wewnętrznego systemu zapewnienia jakości.** W ramach tego obszaru badano, czy procesy związane z prowadzoną walidacją i certyfikowaniem objęte są wewnętrznym systemem zapewnienia jakości oraz czy podejmowane są działania mające na celu ich rozwijanie i doskonalenie.

Dla każdego z wymienionych wyżej obszarów ewaluacji zdefiniowanych zostało po kilka kryteriów weryfikacji, na podstawie których dokonywana była ocena funkcjonowania poszczególnych obszarów działalności instytucji certyfikujących. Aby ułatwić ocenę stopnia spełnienia poszczególnych kryteriów w obszarach ewaluacji, podmiot zewnętrznego zapewnienia jakości zdefiniował ponadto po kilka szczegółowych pytań badawczych do każdego kryterium.

Zgodnie z założeniami przyjętej metodologii **terenem badań** były siedziby instytucji certyfikujących oraz miejsca prowadzenia walidacji, które w przeważającej liczbie przypadków prowadzone były w miejscach, skąd rekrutuje się większość uczestników walidacji, a więc poza siedzibą poszczególnych instytucji certyfikujących. Próbę badawczą stanowili pracownicy instytucji certyfikujących, asesory prowadzący walidację oraz uczestnicy walidacji. Dobór tej próby zdeterminowany był przyjętymi w metodologii, wymienionymi wyżej obszarami działalności instytucji certyfikujących, które poddane zostały ewaluacji zewnętrznej. Aby pozyskać wiarygodne informacje o realizowanych w IC procesach, niezbędne było spojrzenie na nie z perspektywy różnych osób, które w procesie walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowych pełnią różne funkcje.

Główne problemy badawcze

- 1) W jakim zakresie walidacja prowadzona przez IC spełnia kryteria: trafności, rzetelności oraz adekwatności?
- 2) W jaki sposób IC zapewnia prawidłowość weryfikowania i wydawania certyfikatów?
- 3) Czy w sposób wystarczający oraz rzetelny IC informuje kandydatów o procesie walidacji i certyfikacji oraz zbiera ich opinie o przebiegu walidacji?
- 4) Czy asesory i asystenci IC posiadają odpowiednie i wystarczające kompetencje do prowadzenia walidacji?
- 5) Czy Wewnętrzny System Zapewnienia Jakości IC przyczynia się do doskonalenia procesów walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowej?

Metody badawcze

W procesie ewaluacji zewnętrznej i pozyskiwania informacji wykorzystano trzy metody jakościowe: obserwację uczestniczącą, analizę dokumentów, indywidualne wywiady pogłębione.

W ewaluacji zewnętrznej zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, a w jej ramach techniki badań:

- obserwację procesu walidacji w wybranych terminach i miejscach,
- analizę dokumentów wykorzystywanych podczas organizowania oraz prowadzenia walidacji i certyfikacji, dokumentów z rekrutacji asesorów oraz dokumentów potwierdzających funkcjonowanie w IC systemu zarządzania jakością,
- analizę zbiorów pytań testu teoretycznego udostępnionych przez instytucje certyfikujące,
- wywiady indywidualne z uczestnikiem walidacji, asesorami prowadzącymi walidację oraz przedstawicielami kadry kierowniczej i pracowników instytucji certyfikujących, odpowiedzialnych za funkcjonowanie poszczególnych obszarów IC,
- swobodne wywiady grupowe z przedstawicielami instytucji certyfikujących (w wybranych przypadkach),

Do pozyskiwania danych i informacji ewaluacyjnych przygotowano i wykorzystano:

- arkusze monitoringu (obserwacji) przebiegu procesu walidacji, które opracowywane były przez zespoły prowadzące obserwacje,
- formularze wywiadów grupowych i indywidualnych,
- uzgodnione notatki ze spotkań i prowadzonych wywiadów.

Głównym założeniem prowadzonych **obserwacji** było sprawdzenie, czy proces walidacji realizowany jest zgodnie z wymaganiami opisanymi w obwieszczeniu włączającym daną kwalifikację rynkową do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji. Przedstawiciele PZZJ podczas prowadzenia walidacji swoją rolę sprowadzali głównie do obserwatorów, starając się w jak najmniejszym stopniu absorbować uwagę uczestników walidacji i asesorów oraz nie ingerować w żaden sposób w toczący się proces walidacji, np. poprzez rozmowy z asesorami czy analizowanie wykorzystywanych podczas procesu dokumentów. Po zakończeniu walidacji, w wybranych przypadkach, za wiedzą i zgodą asesorów przedstawiciele PZZJ dokonywali przeglądu próbki dokumentacji wykorzystywanej podczas walidacji, np.: treści zadań praktycznych, listy pytań testu teoretycznego, protokołów, list obecności i in. Po zakończeniu walidacji przedstawiciele PZZJ sporządzali protokół z obserwacji walidacji, w którym opisywany był przebieg, wnioski, zalecenia i rekomendacje dotyczące obserwowanego procesu. Protokół przekazywany był instytucji certyfikującej, która po zapoznaniu się z nim mogła odpowiedzieć na zaproponowane w nim wnioski i zalecenia. Protokół sporządzany był w dwóch egzemplarzach i podpisany przez przedstawicieli PZZJ oraz IC. Zebrane podczas obserwacji dane i informacje pozwalały na zweryfikowanie, czy walidacja spełnia kryteria określone w opisie kwa-

lifikacji, ale również pozwalały zidentyfikować pewne obszary walidacji, które były przedmiotem głębszych analiz i dyskusji z Instytucją Certyfikującą.

Trudno o podanie jednolitych wytycznych dotyczących **dokumentacji** niezbędnej do prawidłowego przeprowadzenia walidacji kwalifikacji rynkowej. Każda instytucja certyfikująca posiada własne procedury i rozwiązania w tym zakresie, a więc w przypadku każdej instytucji certyfikującej dokumenty te mogą być inne. Dlatego podczas **analizy dokumentów** związanych z prowadzoną walidacją PZZJ przede wszystkim poszukiwał odpowiedzi na pytania:

- Czy dokumentację można jednoznacznie przypisać do określonej kwalifikacji rynkowej oraz konkretnej walidacji?
- Czy niezależnie od tego, kto prowadzi walidację oraz gdzie ona się odbywa, to za każdym razem proces ten jest organizowany i prowadzony w ten sam sposób?
- Czy dokumentacja związana z walidacją dostarcza jednoznacznych informacji niezbędnych na etapie certyfikowania, m.in.: którzy uczestnicy potwierdzili wszystkie wymagane efekty uczenia i czy spełnione zostały przez nich pozostałe kwestie formalne, wymagane do uzyskania certyfikatu potwierdzającego uzyskanie kwalifikacji?
- W jaki sposób instytucja certyfikująca prowadzi proces rekrutacji asesorów, jakie wymagania są im stawiane i czy spełniają one wymogi określone w obwieszczeniu wprowadzającym kwalifikację do ZSK?
- W jaki sposób asesorzy przygotowywani są przez instytucje certyfikujące do poprowadzenia walidacji, aby spełniony został wymóg rzetelności i trafności walidacji?
- Jakie rozwiązania wprowadziły poszczególne instytucje certyfikujące, aby podczas walidacji sprawdzane były wszystkie efekty uczenia danej kwalifikacji rynkowej oraz czy proces walidacji przebiega zgodnie z wymaganiami zapisanymi w obwieszczeniu wprowadzającym kwalifikację do ZSK.

Art. 63. Ustawy o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji stawia wymóg, aby instytucja certyfikująca opracowała i stosowała wewnętrzny system zapewniania jakości, który powinien dotyczyć zasad postępowania, procedur, metod oraz rozwiązań organizacyjnych służących zapewnianiu poprawności walidacji i certyfikowania oraz doskonaleniu tych procesów. Z tego wynika, że dokumenty potwierdzające wdrożenie i funkcjonowanie takiego systemu także powinny się znaleźć w kręgu zainteresowania i badań prowadzonych przez podmiot zewnętrznego zapewnienia jakości. Dokumentami tymi mogą być np.: księga jakości, mapy procesów, polityka jakości, procedury i instrukcje dotyczące obszarów działalności instytucji certyfikującej związanych z certyfikowaniem kwalifikacji rynkowych. Wydaje się, że analiza tych dokumentów powinna dostarczać informacji m.in. na temat:

- sposobów organizacji i rozdzielenia procesów szkolenia i walidacji;
- podejmowania działań mających na celu niedopuszczenie do powstania konfliktów interesów oraz procedur związanych z ich rozwiązywaniem;
- analizy ryzyka;

- rozwiązań przyjętych w zakresie doskonalenia procesów walidacji i certyfikowania;
- metodyk zarządzania kadrami odpowiedzialną za organizację i prowadzenie walidacji i certyfikowania, w tym przede wszystkim zapewnienia warunków rozwoju i doskonalenia jej kompetencji;
- zapewnienia uczestnikom możliwości odwołania od wyników walidacji oraz badania poziomu zadowolenia uczestników walidacji i certyfikowania.

Niewątpliwie analiza dokumentacji instytucji certyfikującej była bardzo ważnym etapem zbierania informacji i danych o procesie walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowej. Sama analiza z jednej strony dostarczyła szeregu informacji na temat realizowanych procesów i działań podejmowanych przez IC, z drugiej zaś strony pozwoliła na zidentyfikowanie tych obszarów działalności IC, do poznania których zastosowano inne metody zbierania informacji i danych, jak np. **wywiady**. Planując je, w pierwszej kolejności zidentyfikowano te kryteria w poszczególnych obszarach działalności IC, których nie udało się zweryfikować z wykorzystaniem dotychczas stosowanych metod badawczych. Działania te pozwoliły na określenie obszarów i tematyki, której dotyczyć powinny planowane wywiady, a następnie zaprojektowanie scenariuszy wywiadów np. z asesorem prowadzącym walidację, uczestnikiem procesu walidacji i certyfikowania, pracownikiem odpowiedzialnym za wybór i przygotowanie asesorów do walidacji, pracownikiem odpowiedzialnym za proces certyfikowania czy osobą odpowiedzialną za przygotowanie pytań testowych i zadań egzaminacyjnych.

Podsumowanie i rekomendacje

Ustawa o ZSK weszła w życie 15 stycznia 2016 r. i wytycza podstawowe ramy prawne nowego porządku w dziedzinie kwalifikacji w Polsce. Przedstawiona metodologia wykorzystana została przez Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji do zaplanowania i poprowadzenia badań ewaluacyjnych trzech kwalifikacji rynkowych certyfikowanych przez dwie instytucje. W wyniku tych działań dla każdej kwalifikacji rynkowej opracowany został raport z zewnętrznego zapewnienia jakości, w których sformułowane zostały rekomendacje dla ministrów właściwych, organu prowadzącego ZSK, a przede wszystkim instytucji certyfikujących. Ze względu na zobowiązania dotyczące dochowania poufności nie możemy publikować wyników badań dotyczących przyjętych przez poszczególne instytucje certyfikujące rozwiązań, procedur czy wyników oceny ich działalności. Warto jednak przytoczyć uwagi dotyczące przyjętej metodologii badań czy uwag ogólnych, dotyczących funkcjonowania ZSK.

Jeżeli chodzi o metodologię, to została ona opracowana z udziałem przedstawicieli zespołu wspierającego działalność podmiotów zewnętrznego zapewnienia jakości działającego w Instytucie Badań Edukacyjnych w Warszawie. Po raz pierwszy wykorzystana ona została podczas ewaluacji walidacji i certyfikowania pierwszej włączonej do ZSK kwalifikacji rynkowej „Montowanie stolarki budowlanej”, a następnie kwalifikacji „Planowanie, tworzenie i dystrybuowanie treści marketingo-

wych (content marketing)” oraz „Planowanie i realizowanie procesów profesjonalnego utrzymywania czystości”. W chwili obecnej Łukasiewicz – Instytut technologii Eksploatacji wykorzystuje tę metodologię do prowadzenia ewaluacji blisko 30 kwalifikacji rynkowych, dla których pełni funkcję PZZJ.

Odnosząc się do działań podejmowanych w ramach ewaluacji zewnętrznej warto zwrócić uwagę na te aspekty, które decydują o atmosferze współpracy PZZJ oraz IC. Z tej perspektywy proces ewaluacji zewnętrznej postrzegany powinien być jako współpraca dwóch instytucji, których wspólnym celem jest zapewnienie jakości procesu walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowej. Wychodząc z takiego założenia PZZJ oraz IC powinny budować wzajemne zaufanie poprzez otwartość i jawność podejmowanych działań, m.in. poprzez bieżące informowanie o rezultatach prowadzonych obserwacji, dotrzymywanie zakresu i terminu podejmowanych działań, zaangażowanie we współpracę na poziomie zespołów roboczych i kadry kierowniczej, szanowanie autonomii i kultury organizacyjnej instytucji partnerskiej. Takie podejście niewątpliwie wzmacnia atmosferę współpracy, która umożliwiła pozyskanie kompleksowych informacji i danych o procesie walidacji i certyfikowania danej kwalifikacji rynkowej.

W opinii przedstawicieli Ł – ITeE prowadzących ewaluację walidacji i certyfikowania kwalifikacji rynkowych przyjęte w metodologii rozwiązania pozwalają na formułowanie kompleksowych wniosków i rekomendacji mających na celu doskonalenie tych obszarów działalności instytucji certyfikujących, które poddawane były ewaluacji. Proponowane rekomendacje w większości przypadków były akceptowane i wdrażane przez instytucje certyfikujące, jednak jak wspomniano wyżej, ze względu na przyjęte prawne podstawy współpracy PZZJ z IC trudno przytaczać tutaj konkretne przypadki.

Prowadzona ewaluacja dla trzech przytoczonych kwalifikacji, jak również ta, która prowadzona jest obecnie dla pozostałych kwalifikacji, wskazała na pewne obszary funkcjonowania Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji, które w gronie interesariuszy ZSK powinny zostać poddane szerszej dyskusji w celu wprowadzenia stosownych zmian.

Do sierpnia 2023 r. Ł – ITeE pełnił funkcje PZZJ dla 31 kwalifikacji rynkowych certyfikowanych przez łącznie 12 instytucji. Tylko w 13 kwalifikacjach zorganizowana została przynajmniej 1 walidacja. Tylko 4 instytucje certyfikujące poprowadziły przynajmniej jedną walidację, 2 spośród nich robią to regularnie. Dane te pokazują, że w przypadku większości kwalifikacji walidacje nie są organizowane, większość uprawnionych do certyfikowania kwalifikacji rynkowych instytucji nie podjęło jeszcze takiej działalności. Wg prowadzonych badań za taki stan rzeczy odpowiedzialnych jest kilka czynników. Wydaje się, że w społeczeństwie polskim jest jeszcze zbyt mała wiedza na temat ZSK, samych kwalifikacji rynkowych oraz możliwości potwierdzania wiedzy i umiejętności nabytych w sposób nieformalny. Certyfikat potwierdzający wybraną kwalifikację rynkową w przekonaniu wielu nie stanowi

jeszcze konkurencyjnej przewagi na rynku pracy. Pojawia się wiele głosów, że koszty przystąpienia do walidacji są zbyt wysokie i w sytuacji, kiedy nie ma gwarancji, że przystąpienie do walidacji zakończy się sukcesem, co jest zrozumiałe, to wielu potencjalnych uczestników walidacji nie decyduje się na ponoszenie często wysokich kosztów walidacji. Uważamy, że powinno to skłaniać gremia decyzyjne do szerszego zastanowienia z jednej strony nad propagowaniem wiedzy o funkcjonowaniu i możliwościach ZSK, a z drugiej, nad wprowadzeniem mechanizmów refundacji lub finansowania kosztów walidacji, aby była ona mniejszym obciążeniem dla uczestnika.

Sądzymy, że warto zastanowić się również nad przeprowadzeniem badań, które pokażą, dlaczego ponad połowa instytucji certyfikujących nie podjęła jeszcze działalności związanej z prowadzeniem walidacji i certyfikowaniem kwalifikacji rynkowych. Czy przyczyny takiego stanu rzeczy wymieniono powyżej, czy też są być może jeszcze inne, które warto poznać.

Postulowana w gronie interesariuszy ZSK dyskusja powinna również naszym zdaniem dążyć do odpowiedzi na pytania, czy zewnętrzne zapewnienie jakości powinno dotyczyć wszystkich bez wyjątku instytucji certyfikujących kwalifikacje rynkowe, czy też tylko tych, które wykazują aktywność i prowadzą walidacje i certyfikowanie. Czy ograniczenie okresów sprawozdawczych tylko do tego czasu, w którym IC prowadziły walidacje i certyfikowanie, nie przyczyni się do uproszczenia całego systemu? – w myśl obecnie obowiązujących przepisów, IC zobowiązane są do przedkładania raportów kwartalnych, sprawozdań z działalności, raportów z ewaluacji wewnętrznej nawet w sytuacji, gdy przez cały, dotychczasowy okres nie przeprowadziły nawet jednej walidacji i nie wydały żadnego certyfikatu potwierdzającego kwalifikację rynkową.

Jesteśmy przekonani, że miniony, sześcioletni okres funkcjonowania kwalifikacji rynkowych powinien skłaniać do szerszej refleksji i podjęcia działań systemowych mających na celu doskonalenie, rozwój i uproszczenie funkcjonowania Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji w obszarze kwalifikacji rynkowych, które w znowelizowanej ustawie o ZSK zmieniły nazwę na kwalifikacje wolnorynkowe.

W wyniku prowadzonych obserwacji walidacji oraz wywiadów z uczestnikiem walidacji dochodzimy do wniosku, że terminologia, jaka wykorzystywana jest do opisywania Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji, nie dla wszystkich uczestników procesu walidacji i certyfikowania jest zrozumiała. Takie pojęcia jak np.: „walidacja”, „kryteria weryfikacji”, „efekty uczenia się”, „Polska Rama Kwalifikacji”, „Poziom PRK” niejednokrotnie wymagają wytłumaczenia czy użycia innych, prostszych określeń. Uważamy również, że sama wiedza na temat ZSK i kwalifikacji rynkowych w społeczeństwie polskim jest niedostatecznie upowszechniana. Dlatego proponujemy, aby instytucje odpowiadające za funkcjonowanie ZSK w Polsce rozważyły przeprowadzenie szerokiej kampanii informacyjno-promocyjnej w społeczeństwie i w środowisku pracodawców na temat Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji.

Bibliografia

1. Sułkowski, T. (2022). *Zewnętrzne zapewnienie jakości kwalifikacji rynkowej*. IBE, Kwartalnik ZSK nr 1
2. Symela, K. (red.) (1998). *Wdrażanie i ewaluacja treści kształcenia zawodowego*. Warszawa: IBE.
3. Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji, Art. 58. 1. (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 226).
4. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lipca 2020 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie regulaminu pracy komisji do oceny wniosków o wpis na listę podmiotów uprawnionych do pełnienia funkcji zewnętrznego zapewniania jakości, wzoru umowy z podmiotem, któremu powierzono funkcję zewnętrznego zapewniania jakości, oraz sposobu ustalania wysokości wynagrodzenia z tytułu tej umowy (Dz. U. 2020, poz. 13.06).
5. Portal Zintegrowany System Kwalifikacji: <https://kwalifikacje.edu.pl/>
6. Kwalifikacje dostępne w Zintegrowanym Rejestrze Kwalifikacji (ZRK): <https://kwalifikacje.gov.pl/k>

dr Krzysztof Franciszek SYMELA,
Tomasz SUŁKOWSKI

Centrum Badań Edukacji Zawodowej i Zarządzania Innowacjami,
Łukasiewicz – Instytut Technologii Eksploatacji